

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՅԵՂԱԿԱՆ ՈՂՋՄՏՈՒԹԻՒՆ

Ամէն կենդանի էակի մէջ կայ ներքին վիճակ մը, որով մարմինները իրենց կազմին մէջ կարծես պահեստի ունեցած ոյժերով երկար ատեն կը դիմադրեն իրենց գոյութեանը սպառնացող վտանգներուն:

Գիտական այս տեսութիւնը ճիշդ է՝ որքան բնախօսական նոյնքան եւ հոգեխօսական տեսակէտով: Գիտկներու եւ ծերցած ծառի կոճղերուն մէջ տեսնուած են սպիւններ, վէրքերու չորցած բոյներ, որոնք գործարանաւորութեան մէջ լուիկ կատարուած եւ վերջացած կեանքի եւ մահուան կռիւի հետքեր կը մատնանշեն. ու մարդիկ կը ճանչնանք ամէնքս ալ, անզրադէտ եւ դատարարաւորութեան բարիքներուն անհաղորդ մնացած անձեր յաճախ, որոնք իրենց խառնուածքին եւ նկարագրին սեփական արիւթթեամբ, շիջուցած են իրենց մէջ յանկարծ սկսած փորձութեան բռնկումներ, կամ վանած՝ իրենց հաւատքին եւ բարոյականին վրայ գործուած յարձակումներ:

Անհատներու եւ համայնքներու մէջ հաւաստարապէս՝ հոգեկան այդպիսի ինքնապաշտպանութեան ոյժ յառաջացնող տարրերու ամենէն զխաւորներէն մին է ապահովարար ողջմտութիւնը, մարդկային անձին ամենէն չքնաղ առաքիչութիւններէն մին, հաւատքի եւ համոզումի, բնազդի եւ բանականութեան, անդիտակցութեան եւ գիտակցութեան՝ եթէ կ'ուզէք, եւ փորձառութեան համադրումէն բաղադրուած այն վիճակը, որ ճշգրիտ, եւ իր ճշգրտութեանը համար նոյն իսկ անբացատրելի իրողութիւն մըն է, այսինքն շնորհք մը՝ մարդ էակին տրուած:

Մասնելով զմեզ բուն հարցին տանող այս գոնէն ներս, ըսե՛նք անմիջապէս թէ մեր ազգային նկարագրին ամենէն սրտապնդիչ զիծերէն մին կազմած այդ ողջմտութեան տեսարանին առջեւ է որ կը գոնուինք այս պահուս ազգովին:

Եղան վերջապէս մեր մէջ մարդիկ — կը նոտրագրենք յատկապէս այս բառը, վասնզի չենք հաւատար բնաւ թէ վարագոյրին ետին կը պահուի կուսակցութիւն մը կամ նոյն իսկ որ եւ է խմբակցութիւն — այս՝, մարդիկ, որոնք, ազգին այնքան աղէտքներով արկածաւորուած ներկայ ճակատագրին առջեւ, սիրտ ըրին նոր վէրք մը աւելցնելու անոր արդէն բազմախոց հոգւոյն վրայ. պառակտեալ եկեղեցիի նոր հերձուած մը փորձելով մեր ազգային — կրօնական կեանքի իրականութեան մէջ. հետեցին հայրապետական հրամաններու եւ սնօրինութեանց դէմ, եւ, իրաւամբ կարգադրուածի անկարգութիւններով, անիրաւարար խռովել ճգնեցան մեր անլուր դժբախտութիւններուն մէջ մեր միակ պա-

տիւն ու սիրտիանքը հանդիսացած մեծագոյն սրբութիւնը, Հայաստանեայց եւ կեդեցին։

Բայց ասիկա մէկ կողմն է միայն մետալին. անոր ցաւազդինօրէն տխուր երեսը։ — Այո՛, վասնզի, ինչ որ զսնունակութիւն միայն կրնայ պատճառել աւելն ազնիւ և զգաստ հայու, այն է թէ այդ հոյլ մը մարդոց հանգէպ կայ այսօր քիչով միայն պակաս լրութիւնը ազգին, որ ոչ միայն համամիտ չէ Մայր-Աթոռոյ հոգևոր բարձրագոյն իշխանութեան գէմ պարզուած կամակոր այդ կեցուածքին, այլ նաև խորապէս վշտացած է մասնաւորաբար այն քանի մը եկեղեցականներուն գէմ, որոնք, պարագլուխ անցած այդ քանգիչ շարժումին, պղտոր ջրի մէջ որսորդութեան բնազդներ կը պարարեն Ամբրիկայի մէջ, անորակելիօրէն տղեղ խաղարկումներով։ Եւ սակայն, բացի արուեստագործուած քանի մը պարագաներէ, բարեբախտաբար հանրութիւնը չի հետևիր իրենց, և, հնազանդ Ազգին Վեհին կամքին և հրամաններուն, չի ձանձնար անոնց հոգևորականի հանգամանքը և իրենց քահանայական (I) կատարողութիւնները, այսպէս, իրենց արժանիքին և արժէքին համեմատ դատելով անոնց մօլ մանն ու մօայլ դործը։

Այս է անա մետալին միւս երեսը. անոր զեղեցիկ ու զրաւիչ կողմը։ Անոր վրայ է որ երևան կուգայ, յոյժ շինիչ տպուորութեամբ մը, ազգին ցեղական ողջմտութիւնը, որ իր կեանքին և պատուոյն պաշտպան և պատասխարան կանգնած լաւագոյն բարեմասնութիւններէն մին է եղած ի վաղուց անալ։

«Ողջմտութիւնը ժողովուրդին մշտքն է»։ Վախճանի տրամաբանութեան պողոտային, ուրիշ սովեստներն ալ կ'անցնին երբեմն, իմաստասէրներէն քայլ մը միայն հեռու, անիկա յաճախ կ'ընտրէ այս թերևս ստէպ զերբուկ բայց կտրճ ճամբան։ Ողջմտութիւն. շիտակ, զօրծնական և արագ դատումն է անիկա. որ խիզճն ու միտքը կը լուսաւորէ միասին։ Անիկ չունին մանուածոյ և մոռածումը փրկելու չափ բարակցնող ուղեղները։ Իսկ անոնք, անհասներ կամ հուաքականութիւններ, որոնց դատողութիւնը փորձառութեան սալին վրայ է կռանուած, իրենց բարոյականին մէջ նոյն իսկ ունին անիկ տառա՝ թէև անզգայի՝ մթերը մը, որ անոնց իմացական և նոյն իսկ հոգեկան կեանքին տմենէն տմուր խորքը կը շինէ։

Թէ ստուգիւ մեր ժողովուրդը ունեցած է միշտ այդ առաւելութիւնէն՝ կը հասկցուի հարեանցի բաղդատութեամբ մը այն միջոցներուն, զորս ուրիշ ժողովուրդներ և մերինը ունեցած են դարերու ընթացքին և գէպերու ճակատին վրայ, իրենց ազգային ինքնապահպանութեան և ինքնապաշտպանութեան համար նոյն տտեն։ — Որքան անհունօրէն ճոխ և մեծ են ինչ որ ունեցած են միւսները, քանակով և որակով միանգամայն, այսինքն իբրև թիւ, իբրև կողմ, իբրև զօրութիւն, իբրև պարզացում, ու նոյն իսկ իբրև բախտ։ Աւ որքան անհամեմատօրէն անշուք և աննշան եղած են ինչ որ ունեցած ենք մենք՝ ստորոգութեանց այդ բոլոր աստիճաններուն վրայ։

Եւ սակայն ի՞նչ է զաղանիքը որ մենք ևս, երկար անցեալի մը մէջ բիւր դառնութեանց և դժուարութեանց գէմ տուելով, ապրած ենք եւ հասած վերջապէս ամբողջ մարդկութեան համար ա՛յնքան բախտորոշ ներկայ շրջանին սեմը, ուր անա ազգերու նոր արեսպագոսին մէջ բարձրացած ձայն մը կ'ըսէր դեռ երէկ մեզի համար. «Ամենքէն մահուան եւ ընաճնջումի դատապարտուած այդ ազգը անա նորէն ոտքի կ'ելլէ՝ նայուածքն ու աչքերը լուսաւոր ապագայի

մը ուղղած»։ Պատասխանը պարզ է այս հարցումին. զայն մեր պատմութիւնն իսկ կը թելադրէ մեզի. — «Վասնզի, թէեւ փոքրիկ ածու մըն ենք մարդկութեան անսահման դաշտավայրին մէջ, բայց մեր մէջ ևս զործուած են մեծամեծ քաջութիւններ և առաքինութիւններ»։ Այո՛, որովհետեւ երբեք չենք քնացած մեր բախտին վրայ. որովհետեւ մեր սրտին մէջ անկորուստ պահած ենք փրկութեան «սքանչելի յոյս»ը, հաւատքի մատեանին մէջ բազում արցունքով և արեամբ տոգուած այդ մուրհակը։ Այո՛, այս ամէնը. բայց զերազանցապէս նաեւ անոր համար որ այդ ամէնուն մէջ զործած է միշտ ողջմտութիւնը, մարդուն մէջ աստուածային իմացականութեան ամենէն աւելի նմանող այդ ձիւրքը, «որուն շնորհիւ է որ կ'իրագործուի ամէն բան. առաքինութիւն, հանձար, միտք, տաղանդ, ճաշակ», և զոր անհրաժեշտ է ունենալ՝ հասկնալ և զործել կարենալու համար։

Կը հաւատանք թէ դարերէ ի վեր ազգին մէջ ապրած և ցեղին նկարագիրը ամենէն աւելի հարազատօրէն բարացուցող այդ ողջմտութիւնն է որ այժմ սկսած է նորէն զործել՝ իր ծագումին մէջ նոյն իսկ ոչնչացնելու համար ակառուոր այն վիճակը, որ նոր վերքի մը ժահրը կը ձգտի ահա ներարկել Հայութեան սրտին՝ իր սուրբ եկեղեցիին կեանքին մէջ։ Երբ կը խորհնք ցեղական այդ ողջմտութեան վրայ, մեր ակնարկը կ'ուղղուի ո՛չ միայն անոնց, որոնք ողի ի բոլին կը պայքարին ինքզինքը «ազատ Հայ եկեղեցի» առձայնած հերձուածին դէմ, այլ նաեւ անոնց՝ զորս կը կարծենք թէ հասարակաց զգացումը յանրաւի կը նկատէ թիկունք և զօրավիզ՝ սկսուած այդ ձախող շարժումին։ Չենք կրնար թոյլ տալ մեզի՝ խորհիլ թէ կազմակերպութեան մը մէջ, ուր այնքան ուժեղ է եղած ուղղափառ ազգասէրներու փաղանգը, զանաւորն զլուսններ՝ որոնք կարենան հաշտեցնել իրենց դատումը այնքան սղտոր գիտութիւններու հետ, և ուզեն ընդգէմ զործել ցեղին ողջմտութեան, ա՛յնան պեղելով՝ այդպէս՝ հիմերուն տակ ազգին ամենէն նուիրական հաստատութեան, Մայրենի եկեղեցիին, կամ ազգելու համար կրօնական վերին իշխանութեան վրայ, սպառնալիքի խաղ սարքել։ — Անվարան և անվերապահօրէն կ'ընենք այս յայտարարութիւնը, և ոչ թէ իբրեւ «ձև բանի», կամ իբրեւ հնարք ոչոքիչ պատշաճութեան, և այս՝ հիմնուելով մօտէն մեր ծանօթութեան վրայ անոնցմէ ամենէն զլսաւորներուն։

Ո՛չ. սակաւաթիւ են և բոլորովին տարչեր մտայնութեան կը պատկանին եկեղեցւոյ միութեան և խաղաղութեան դէմ բռնացք սեղմող խանգարիչները, հոգևորական սքեմի այժմեակաճէն բամբուկ չկրցող այդ զառնազգեսաները, սակաւաւոր՝ առանց սակայն «ընտրեալներ» լինելու. իրենց անցեալովը աւագելի և իրենց ապագայովը անբարեյոյս մարդիկ, զորս Մայր Աթոռոյ արդարութիւնը իրաւամբ կտրեց քեցեց եկեղեցւոյ Ուխտէն։

Հայ սփիւռքը, այդ ցրուած հօտը, հրամատար Հովուապետի մը պէտք ունէր. նախախնամութիւնը և բարեգէպ հանգամանքներ պարգևեցին զայն իրեն՝ յանձին Արարատեան Մայր Աթոռոյ ընդհանրական Հայրապետին։ Անոր ձայնը, յանուն Աստուծոյ և Ազգին, պէտք է իշխէ կիրքերուն վրայ։

Ամէնքս՝ մի հօտ՝ պէտք է զառնանք Անո՛ր միայն, իբրեւ մի հովուի։ Մնացեալը մեղանչել է ցեղին ողջմտութեան ոգւոյն դէմ. ու զայդ պէտք չէ թոյլատրէ ինքզինքին որ և է հայ, որ կը սիրէ իր ազգն ու եկեղեցին։